

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Šv. Kalėdų lelija

Daugiau nei prieš penkerius metus šv. Kalėdoms skirtame vedamajame svarsčiau, kokios gi yra šv. Kalėdų spalvos. Atmečiau šalin raudoną kaip sietiną su reklamomis, akcijomis, erzinančią akį, agresyvią ir pompastišką, kažkuo primenančią raudonu aksomu dengtas komunistų partijos suvažiavimo tribūnas ir prezidiumo stalus.

Tada man ilgesingai trūko baltos. Kalbėjau apie snaiges ir švelnų šaltuką, apie geometrinę snaigių formą ir ilgesingą apsnigtų medžių grafiką. (Matyt, žiema besniegė buvo). Balta atrodė graži, o raudona – ne.

Betgi žmogau, koks tu kvailas!.. Argi tavo galioje ir valioje vienas spalvas nurašyti ir pakeisti jas kitomis?.. Netgi tada, kai jos tampa ne kieno nors kito, o paties žmogaus susikurtų tvarkų ir ideologijų simboliais, įkūnijančiais ne ką kita, o tik begalinį žmogiškąjį ribotumą?..

Juk raudona – tai almanti gyvybės spalva, nežemiško kraštovaizdžio kalnų ochra, glėžnas sniegenos pilvukas ir liepsnojanti šermukšnio uoga šerkšno patale. Juk balta – tai peilio ašmenys, šalti amžino miego patalai ir nepakeliamai tviskantys to paties nežemiško kraštovaizdžio krateriai.

Jos gali reikšti ir viena, ir kita – juk tam jos ir buvo sukurtos, kad išvelgtume spalvose ne apribojimus, varžymus, ideologiją, o tą grožį ir harmoniją, kurią Viešpats dovanojo mūsų akims. Viešpats netroško, kad mes būtume daltonikai ir įžiūrėtume vien juoda ir balta.

Todėl nuimu nuo žalios spalvos visas politines potekstes ir ideologines linijas, tegu spindi jinai kaip prarasto rojaus vaizdinys, gaubiamas šilto auksinio mirgėjimo. Tegu žalios rojaus medžių šakos slypi atminties dugne kaip klodas trumpam sustingusių fosilijų – ateis diena, ir jos atitirps, išsivers kaip okeanas. Tegu žalia užkloja mus kaip antklodė, saugodama nuo tamsos, kuri gali būti ir ne juoda, o pilka kaip pelenai, o gal netgi šviesi kaip geltonas ir šaltas sustojusio laiko vidurdienis.

Todėl nuimu nuo aukso ir sidabro, nuo purpuro ir nuo violeto prekybinių pigų blizgesį ir juodu geležies karčiu įsigėrusio kraujo punktyrus – tegu švyti šios spalvos pirmapradžiu tauriu blizgesiu, liudijančiu karališką garbę, didybę ir taurumą, žvaigždžių ir saulės galią, kilnią auką ir tiesą. Tegu kaip karališkas baldakimas leidžiasi ant šurmuliuojančios žemės tamsiai mėlyna užuolaida – naktis, kurioje šviečia viltis, kurioje savo spindulingas akis ilsina šviesa.

Tegu visos šventų Kalėdų spalvos skleidžiasi kaip lelijos taurė, kurioje spindi neapsakomas, vaikus baltumas, iš kurio visos spalvos gavo savo pradžią. Tegu Kristaus gimimas tuo įstabiu baltumu nušviečia mūsų kelius ir takelius kaip ryškiausia žvaigždė.

Renata Šerelytė

Šerkšnas.

Nuotrauka iš interneto

ŠERKŠNAS

*Praverčiau akis gruodžiui,
stogam apsnigtiem ir saulei...
Po vidunakčio lyg po burtažodžio
Šerkšnu apsigobė gatvė.*

*Sakų baltam voratinkly
Krykštauja
Mažytė raudona sniegena –
Kaip širdies atspindys.
Tebesu!*

*Praverčiau akis gruodžiui, bebaimei tylai ir šviesai...
Nedrąsiai dainuoja gatvė, šerkšnu apsigobus...
Ir paspringstu džiaugsmu lyg per dideliu karsniu.
Ir taip spindi saulė,
Kad norėčiau
bijoti mirties.*

Janina Degutyte

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Šv. Kalėdų lelija • **2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** Žemaitės proanūkė pergyvena nebuvisi tokia atkakli, kaip jos talentinga baba • **3-as psl. Jurgis Baltrušaitis, Aidas Marčėnas, Algimantas Mackus.** Vienas eilėraštis • **4-as psl. Astrida Petraitytė.** VDU dėstytojų koncertas, pasaulinės žvaigždės virtuozizmu vainikuotas • **5-as psl. Inga Stepukonienė. Jundos Vaitkės romaną „Emigrantės“** • **6-as psl. Algis Vaškevičius.** Kaune – paminklas pirmajam lietuviškam filmui, pradinusiam Amerikoje • **7-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė.** Literatūriniai atradimai negrožinės literatūros padangėje • **8-as psl. Romualdas Kriaučiūnas.** Panardymas šimto metų senumo gelmėse

Kitame numeryje: Kaune atidaryta įspūdinga Jonui Jurašui skirta paroda • 2021-ųjų metų „Kultūros“ turinių rodyklė

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

Žemaitės proanūkė pergyvena nebuvo tokia atkakli, kaip jos talentinga baba

Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė – mūsų klasikė Žemaitė

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Gruodžio 7-ąją sukako šimtas metų, kai Marijampolėje mirė literatūros klasikė Žemaitė. Marijampoliečiai tos liūdnos sukakties proga pagerbė rašytoją amžino poilsio vietoje, surengė jos laiškų parodą.

Jau senokai domiuosi rašytojos atžalomis. Siūlau nedidelį ekskursą į Ušnėnus, kurie ir dabar kaip patį brangiausią žmogų mena Žemaitę. Anuomet šių eilučių autoriaus gidu buvo rašytojos proanūkė.

Ušnėnuose pats bulviakasis. Žemaitės proanūkė Aldona Jankutė-Janavičienė, nepiktai papriekaištavusi, kad vis dėlto iš anksto reikėjo tartis, prie netrumpų atartų vagų paliko sūnų Petrą. Paskui pakvietė į Povilo Višinskio memorialinį muziejų, kuris – artimiausias Janavičių kaimynas. Beje, kitoje šio šiaudiniu stogu dengto daug menančio namo pusėje – Žemaitėi skirtas paminklinis akmuo. Iki 1900 metų ji čia stovėjusiam name ir gyvenė, parašė pirmuosius kūrinius.

Nors muziejus pavadintas P. Višinskio vardu, jo eksponatai skirti abiem Ušnėnų įžymybėms. Daugiausia tai nuotraukos, knygos, laikraščiai, dokumentai. Yra ir kalendorius su pirmuoju rašytojos apsakymu. „Tikrajame Lietuvos ūkininko kalendo-

riuje” autorei buvo duotas Žemaitės slapyvardis, kuris netruko išgarsinti Juliją Beniuševičiūtę-Žymantienę visoje Lietuvoje.

Muziejus įkurtas 1960 metais. Žemaitės proanūkė jo prižiūrėtoja tapo 1964-aisiais. Iš profesijos buhalterė ji čia kurį laiką dirbo bibliotekininke (kažkada Višinskių namas buvo įgijęs ir tokią paskirtį).

Didžiausias šio muziejaus įkūrimo iniciatorius buvo usnėniškis Povilas Abromavičius. Tai buvo šviesus žmogus, paskutiniu metu dirbęs kolūkio pieno surinkėju. Jau suremontavus Višinskių trobą (vienas galas buvo visai sukiužęs), jis ne kartą kvietė kaimynus čia pasišmonėti, pats mėgdavo pakalbėti, pagrodavo bandonija, kartais vaikams rodydavo begarsius filmukus. Vis sakydavo, kad be Višinskio nebūtų ir Žemaitės. Tačiau būdavo, kas jam primindavo neeilinį rašytojos talentą. Ginčai, pasakoja juos girdėję, nebuvo pikti.

Senokai nebėra šito žmogaus. Nebėra ir kitų usnėniškių, dar menančių gyvą Žemaitę. Liko tik atsiminimai, kuriuos dabar pasakoja jų vaikai ir anūkai. Dažniausiai tokių pasakojimų paprašo ekskursantai, o jų būna kone kasdien. Kartą per metus čia atvažiuoja didesnis ar mažesnis rašytojų būrys – nuo 1960 metų už geriausią kūrinių kaimo tematiką įteikiama Žemaitės literatūrinė premija. Pirmajam jos laureatui Juozui Baltušui apdovanojimą įteikė rašytojos proanūkė A. Jankutė-Janavičienė. Sugriuvus kolūkiui, trejetą metų premija neteikta, dabar ją puoselėja Kelmės rajono savivaldybė.

Kai, mirus vyrui Laurynui Žymantui, Žemaitė 1900 metais paliko Ušnėnus, čia sugrįžo dar ne kartą. Netoli nuo Užvenčio išsidėstęs kaimas liko brangus visam likusiam gyvenimui. Tai – ir dviejų dukterų, čia ištekėjusių, namai.

Vyriausioji dukra Ona Žymantaitė, žpusi Simono Jankaus žmona, ir yra A. Janavičienės senelė. Arba – baba, kaip ji pati sako. Tačiau baba ji vadina ir Žemaitę, taip vadindavo ir jos tėvas Jonas Jankus, kurio jau septyneri metai, kai nebėra tarp gyvųjų.

A. Janavičienė pasakoja, kad jos tėvas gal vienintelis iš Žemaitės atžalų turėjęs potraukį rašyti, deja, ne tokį stiprų kaip jo senelė. Žemaitė jį labai mėgusi už gerą

balsą. Kai atvažiuodavo, vis prašydavo ką nors balsu paskaityti. Jau senatvėje J. Jankus vis pergėvendavo, kodėl ji niekada neskaitino jo, savo anūko, mokyti. Taip ir liko nemokytas, bene daugiausia laiko praleidęs prie karvių, arklių ar avių bandos. Tiesa, kerdžium tapo jau kolūkiniais metais.

O jaunystėje J. Jankus visko prisvajodavo. Bieškodamas turtingos (reikėjo broliams, seserims atiduoti dalį), vos neliko viengungis. Vedė sulaukęs keturiasdešimt vienerių, tačiau dvylika metų jaunės Anastazijos nuo Raudėnų turtais nelabai spėjo pasinaudoti. Pasistatė naują trobą, dar šį tą ir užėjo rusai. Išvežė į Sibirą uošvę, o ir pačiam teko slapsytis Ušnėnų alksnynuose.

Patirtus išgyvenimus J. Jankus aprašė sąsiuvinyje. Jame buvo užfiksuoti ne tik gyvenimo vaizdeliai, bet ir tai, ką pats girdėjęs iš Žemaitės. Šitą sąsiuvinį pokaryje išsivežė Pašilėnų mokytojai. Daugelį metų jį vis žadėjo sugrąžinti, tačiau pažado netesėjo. „Tėvas dėl šito labai sielojosi. Dabar jau ir tu mokytojų nebėr”, – sako ponija Aldona.

Labiausiai J. Jankų mėgo Šilalės mokytojai, vis veždavosi pas vaikus, prašydavo apie Žemaitę papasakoti. Na, o kai vykdavo kokie nors rašytojos paminėjimai kolūkyje ar rajone, A. Janavičienės teigimu, tėvo nepageidavdavo, „nes jis buvo nemokytas”. Ir Žemaitės premijos laureatams apdovanojimų neleisdavo jam įteikti. Kartą vienas didelis veikėjas iš rajono pasakė tiesiai šviesiai: nėra čia ko vaidinti giminaičių, matyt, kokių privilegijų užsimanę.

A. Janavičienė sako, kad ko jau ko, o privilegijų dėl to, kad jų baba tokia nusipelnusi asmenybė, niekada nei troško, nei turėjo. Iš tikrųjų niekada niekus apie tai ir šnekos nebūdavo. Net mokykloje. Ji negalėtų pasakyti, ar klasės draugai žinojo jos kilmę. Niekada nemanė, kad tai reikėtų pabrėžti. Net Žemaitės raštų neturėjo galimybės išsigyti, nes gyvenimas pokario kaime nebuvo lengvas. Perskaitė juos paėmusi iš bibliotekos.

Apie Žemaitę jų namuose dažniau prašneka tik tėvui jau sulaukus garbingo amžiaus. Tai viena, tai kita proga J. Jankus vis prisimindavo babą, tikruosius jos kūrinių herojus, įdomesnes šeimos gyvenimo smulkmenas.

Ne sykį yra prisiminęs ir tai, kad Žemaitė ir P. Višinskis buvo jo krikšto tėvai. Kai jau buvo truputį užtelėjęs, atostogų sugrįžęs P. Višinskis jam dovanuoja sidabrinę monetą, kurią paprašė išsaugoti kaip krikštątevio atminimą. Deja, ta brangi dovana „kažkur nuriedėjo”.

Dabar šiame kambarėlyje mes ir kalbamės. Čia Povilas studentas sugrįždavo atostogų, čia mėgdavo apsistoti jo draugai, užsukdavo pasiklaudyti savo šviesaus kaimyno usnėniškiai.

Ona Žymantaitė ir Simonas Jankus užaugino aštuonis vaikus. Jų namas stovėjo kiek toliau nuo dabartinio Janavičių namo. J. Jankui paliktus 22 hektarus žemės ponija Aldona pasidalijo su broliu, dalį davė seseriai, kiti atsakė. J. Jankaus išauginti šeši vaikai pasklidę kas kur. Iš jų taip pat nė vienas netapo literatu.

A. Janavičienė pasakoja, jog bene labiausiai jai įstrigęs dėdės Jurgio likimas – buvo išbūžintas, išvežtas į Sibirą. Apie į Ameriką išvykusį tėtės brolių yra girdėjusi daug gero, jis retkarčiais parašydavo, su šventėm pasveikindavo, tačiau Lietuvos nebeamatė. Dabar ryšių su Amerika jokių. Tik žino, kad tėtės brolio dukters sūnus yra žymus verslininkas, turtingas žmogus, tačiau nepripažįstantis nei giminės, nei Lietuvos. Tiesa, jo sesuo gal prieš dešimt metų buvo atvykusi į Ušnėnus, bet po to niekada neparašė. Kuo JAV užsiima dviejų Žemaitės sūnų, išvykusių Amerikon, palikuonys, neturi žinių. Tai iš jų sugrįžusi ir į Ušnėnus saviškiams Žemaitė parvežė „balakonų”.

A. Janavičienė sako, jog jai pačiai plačiau pasidairyti po pasaulį taip ir neteikė. Visada labai norėjosi ištrūkti nuo žemės, nuo karvių, bet, matyt, nebuvo tokia atkakli, kaip jos talentingoji baba. Kai reikėdavo padėti tėvui anksti išvaryti į ganyklą gyvulius, prisiekinėdavo sau, jog viską darys, kad tik nereikėtų gyventi kaime. „Tačiau, matyt, kiekvienas žmogus turi savo likimą”. Nuo pat mažumės ji labai gražiai piešė, buvo mokytojų giriama, pranašauta dailininkės ateitis. Kai po aštuonių klasių nuvyko į Telšių dailės technikumą, išlaikius porą egz-

Povilo Višinskio memorialinis muziejus Ušnėnuose

Atkelta iš 2 psl.

zaminų, teko sugrįžti, nes sunkiai susirgo mama. Dar lyg tyčia ir dvi draugės, kartu važiavusios pradėti studijas, pradėjo atkalbinėti, regis, dėl to, kad abi neturėjo gabumų. Taip ir liko neįgyvendinta svajonė.

Dar ir dabar, kai kasdienybė įkyri, norisi mesti viską ir išvažiuoti. „Tik kur bebėgsi ir ką bepaakeisi, kai tau jau per penkiasdešimt?“

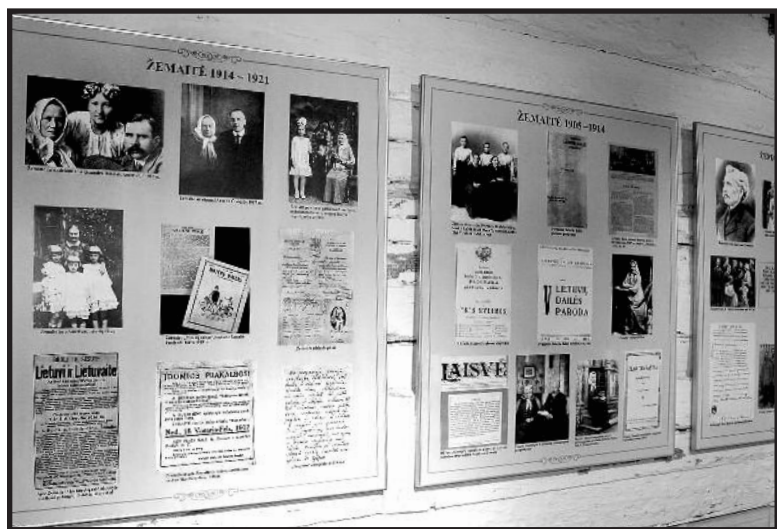
Ir vis dėlto ji negarantuota, kad vieną gražią dieną nepaims į rankas teptuko, neatsistos prieš drobę. Juk prosnelė savo didžiuosius darbus pradėjo taip pat vaikus užauginusi.

Ušnėnai – nedidelis kaimas. Dabar jame penkiolika namų. Su daugiabučiu – dvidešimt šeimų.

Vaikams tenka važinėti į Užvenčio mokyklą. „Gera, kad nors maršrutinis autobusas šalia kaimo sustoja. Anksčiau kolūkio autobusas vaikus nuveždavo“, – sako A. Janavičienė.

Iš to laikmečio, kai čia gyveno P. Višinskis ir Žemaitė, beveik nieko neliko. Tik medžiai. Štai Višinskių sode svečią gali pavaišinti saldiniiais obuoliais nuo žymiųjų usnėniškius menančios šimtametės obels. Yra dar viena obelis, kuri buvo nulūžusi, o dabar vėl atžėlė. Dar – du šimtamečiai klevai.

Žemaitės kieme senųjų medžių nebėra. Prieš šimtmetį čia buvo didelis obelų sodas,

Žemaitės 100-osioms mirties metinėms skirta paroda Užvenčio gimnazijoje

tačiau, kai, nepasidalijusios motinos paliktos trobos, dukterys ją nugriovė, neliko ir vaismedžių.

Sovietmečiu čia žmonės turėjo arus. Kol atsirado paminklinis akmuo.

A. Janavičienė prisimena, ką tėvas pasakojo apie Lauryną Žymantą. Žemaitės vyras nemėgęs dirbti, užtat mėgęs kortas, stikliuką. Ūkininko iš jo nebuvo. J. Jankus kategoriškai neįgavęs šnekas, kad tarp P. Višinskio ir Žemaitės buvusi kokia meilė: „Višinskį ji mylėjo, kaip savo sūnų ir mokytoją. Kad ir neprivalgius pati, nunešdavo Povilui. Lankė jį ir Kurtuvėnuose. Višinskio nepaprastai dideli nuopelnai raginant, mokant, taisant jos raštus“.

Tačiau A. Janavičienė nelinkusi slėpti, ką tėvas yra pasakojęs apie Pasvalio krašte, Pušaločių kaime gyvenusios dukros vyro Petrausko ir jos santykius: „Tarp Žemaitės ir jos žento karšta meilė buvo. Ir ašarų buvo“.

J. Jankus pasakodavo, kad Žemaitė buvo iš tų žmonių, kuriems viskas įdomu, kviesta ar nekviesta ji dalyvaudavo visur – krikštynose, vestuvėse, pakasynose, – „iš čia ir medžiaga raštams“. Kai kas ją net „pletkininke“ pavadindavo, taip buvo įvertinti pirmieji apsakymai, o iš tikrųjų – tikri vaizdeliai iš gyvenimo.

Ką ponija Aldona žino apie prosnelės kūrinų herojus? Tėvas apie tai daug pasakojęs. Pavyzdžiui, populiariosios „Marčios“ herojai gyveno lūšnelėje už keliolikos metrų nuo Žemaitės trobos. Dabar čia savo namą pasistačius bendrovės vyriausioji buhalterė Stasė Daknienė. Kai įvažiuoji į Ušnėnus, tai – pirmas namas dešinėje.

Beje, A. Janavičienė „Marčioje“ yra vaidinusi Vingienę, su šiuo spektakliu kolūkio

saviveiklininkai aplankė daugelį Lietuvos vietų.

Ir pati A. Janavičienė mano, kad ji iš veido panaši į savo prosnelę. Ypač, kai užsiriša skarelė, kokią mėgo ryšėti Žemaitė. Regis, iš savo talentingosios babos bus paveldėjusi ir smagų būdą, mokėjimą bendrauti, smalsumą, žemaitišką tiesumą, taip pat ir sąmojų.

Ir dabar akyse tebestovi matytas vaizdas: atsisveikinant į lauką vienomis kojineis išlydėjusi A. Janavičienė atgal į namą taip ir nebesugrįžo, mat, pamatė atvykusius ekskursantus. „Ai, nesvarbu, – numojo ranka. – Tik, va, sūnus supyks – į bulves niekaip negaliu grįžti“.

Tačiau Janavičiai kaip ūkininkai nė kiek nepanašūs į Žymantus. Tvarkosi jie puikiai, gali būti pavyzdžiu kitiems.

1999 m. rugsėjis

II

Julijos ir Lauryno Žymantų ainiai pirmą kartą susitiko 1997 metų liepos 26 dieną Ušnėnuose. Šiame susitikime dalyvavo 81 asmuo – ainiai ir jų sutuoktiniai.

Remiantis Viktorijos Čepauskaitės-Bagdonienės ir Nijolės Kebliūnaitės-Arbačiauskienės surinkta medžiaga, sudarytas giminės medis. Žymantai susilaukė septyneto vaikų ir per šešias kartas – 204 vaikaičių, iš kurių

dabar 116 gyvi. Giminių medis vis dar tikslinamas, papildomas, kol kas nepavyko surinkti pilnų duomenų apie visus.

Ilgą laiką giminėje kažkodėl nebuvo populiarūs nei Julijos, nei Lauryno vardai. O dabar Julijos vardą yra paveldėjusi rašytojos proproanūkė, gyvenanti Kaune. Tai – Kauno „Aušros“ gimnaziją bebaigianti J. Kuprytė. Mergina tvirtina, kad ją su rašytoja sieja ne tik bendras vardas: prieš porą metų Julija tapo šalies literatūrinio konkurso „Atsigulčiau ant žemės ir joje ištirpau“ laureate.

Jaunosios Julijos močiutė – Žemaitės anūkė Viktorija Bagdonienė. Mama – anglų kalbos mokytoja, tėvas – valdininkas. Proproanūkė, nors ir turi literatūrai gabumų, studijuos mediciną. Pirmiausia todėl, kad, jos manymu, iš knygų rašymo būtų sunku pragyventi.

O Žemaitės gyvenimu mergaitė susidomėjo būdama vienuolikmetė. Iki dešimtos klasės jai svarbiausia buvo menai. Visada ant jos kambario sienos kabo Žemaitės portretas. Nors gimnazistė dabar susidomėjusi tiksliais mokslais, ji rašo miniatiūras. Kokių netikėtumų likimas gali iškrėsti ateityje, nedrįsta prognozuoti, tačiau savo talentingąją proprosnelė labai didžiuojasi. O Ušnėnai, kur Žemaitė parašė pirmąjį apsakymą, pavadintą „Piršlybos“, P. Višinskio perkrikštytą į „Rudens vakarą“, jai atrodo tokie paslaptingi. Be abejo, proprosnelės kūrinių dėka.

2002 m. gegužė

III

Tarp Lietuvos rašytojų sąjungos narių, o ir tarp knygų autorių kol kas nėra Julijos Kuprytės pavardės. Gabi literatūrai gimnazistė pasirinko kitą kelią – Žemaitės proproanūkė tapo gydytoja.

Betgi dar daugiau kaip dešimt metų iki penkiasdešimties. Kad tai visai tinkamas amžius literatūriniam debiutui, Žemaitės pavyzdys – įtikinamiausias.

Pagyvensim – pamatysim.

2021 m. gruodis

Nuotrauka iš interneto

Jurgis Baltrušaitis AMŽIŲ ŽVAIGŽDYNAS

Į Kalėdų žilą naktį aš žiūriu –
Daug beglobės žemės žiburių,
Daug žvaigždžių, žvaigždynų aš matau,
Jų stebuklus, žemės kurmi, – tau!

Kur tik žvelgsi, žėri atdarai
Aukso bokštai, arkos, aukurai –
Ar nemoki melstis, negali,
Mano žemės prote, nebyly?

Vien žvaigždžių nakties tyla pilna!
Va, ant žemės veržiasi viena!
Va, kita! Greičiau. praverk duris –
Bus, kaip ji, ir tavo žiburys.

Aidas Marčėnas TRADICINIS

Viskas yra prasminga.
Niekas prasmės neturi.
Mato tasai, kas žiūri:
aušta virš Vilniaus, sninga.
Spengiančią įtampos tylą
girdi tasai, kas klausos.
Sninga vos vos. Ir rausvas
brėkšmas danguj įskyta.
Tai, kas ryškėja šį rytą –
tūkstančius metų nokinta.
Viskas yra užrakinta.
Niekas neuždaryta.

Algimantas Mackus ŽIEMOS EILĖS

Ant žemės krenta balto pūko snaigės,
suminga, kur užkliūva jų sparnai.
Ir ten jau žaidžia ledo žvaigždės
ties mano pirkios langu... Ir tenai:

suskamba vakaro tyloj varpelis,
žiemos varpelis, jaunas ir skardus.
Girdi sielos pavasarį jame čiurlenant
ir tekant sidabrinę srovę po ledu.

Paskiau apsninga žalią pirkios stogą:
iškyla angeliška sniego baltuma
ir viskas, rodosi, džiaugsmu žėruoja –
naktis žvaigždėta ar ateinanti diena.

Ir rodosi toliau, kad šaukia tas varpelis
tave gyveniman kitan.
Tik nežinai, kur ves didysis rogių kelias
ir kas grąžins atgal... O kas? ..

O kas atves klajūnus prie Nevėžio kranto,
benamius kas į apsnigtąją Lietuvą grąžins?
Tik Tu, Didysis žemės ir dangaus Valdove,
kurs krintančioje snaigėje esi.

VDU dėstytojų koncertas, pasaulinės žvaigždės virtuoziškumu vainikuotas

Fortepijono virtuozas Alexander Paley

Astrida Petraitytė

Nelyg stebuklą regėdama Vasario 16-osios Lietuvą, kone nuščiuvusi gėriuosį kiekvienu valstybingumo įtvirtinimo žingsniu, deja, ne Vilniuje – Kaune; čia radosi daugelis „privalomų“ institucijų, ne tik politikos, bet ir kultūros, švietimo... Gal neretai Vytauto Didžiojo universitetą priimam kaip vieną iš daugelio, Lietuvoje „pridygusių“ po Kovo 11-osios, bet ne – jis buvo atkurtas: 1922 vasarį Kaune pradėjo veikti Lietuvos universitetas, 1930-aisiais gavęs Vytauto Didžiojo vardą...

Ir štai žinia: Vytauto Didžiojo universiteto (būsimam) 100-mečiui savo koncertą Vilniuje skiria šios aukštosios Fortepijoninės katedros dėstytojai... Motyvacija pirkti bilietą buvo dvejopa – ir pagerbti pirmąją Nepriklausomos, Vilniaus netekusios Lietuvos aukštąją mokyklą (apie senąjį mūsų sostinės universitetą, žinoma, būtų atskira kalba), ir paklausti klasikos, atliekamos pianistų, kurių ne vienas jau žavėjo savo soliniais koncertais (pavyzdžiui, šopenistė Šviesė Čepliauskaitė).

Minėtinas ir trečias motyvas: jau kirbantį smalsumas, kokia ta naujoji, į Savanorių prospektą daugiaaukštį (jo antrą aukštą) perkelta „Organum“

koncertų salė – buvau pamėgusi lankyti jaukią kamerinę ankstesnę, Basanavičiaus gatvės kieme išsikūrusią. (Esu jau iš ten išpūdziais dalijusis, primindama: „Organum“ – tai vargonininko Dainiaus Sverdiolo vadovaujama įstaiga, jungianti muzikos instrumentų (daugiausia, matyt, fortepijonų) pardavimo saloną ir koncertinę salę).

Kiek trikdė naujoji „Organum“ vieta – mat teko pasisukti tarp parduotuvių, kol Muzikai skirtąjį kampelį suradau. Bet smagu, kad salė kur kas erdvesnė nei ankstesnioji, visai kamerinė. O didžiausias džiaugsmas mane ištiko pastudijavus gautąją programėlę – tokios „dovanėlės“ kartais nukrenta neatiduliams: tyrinėdama koncerto aprašą internete nebuvau įmačiusi, kad jį užbaigs prof. Alexander Paley! Didysis virtuozas Paley!

Gruodžio 15 d. koncertą pradėjusi muzikologė Dalia Sverdiolienė į istorines universiteto radimosi Kaune peripetijas nesigilino (nors šio koncerto dedikaciją priminė), pakilius žodžius ji skyrė šandieninio VDU padaliniiui – Muzikos akademijai, jos Fortepijono katedrai, tarptautiniam jos kolektyvui, savo profesionalumu konkuruojančiam su sostinės Muzikos akademijos specialistais. Katedros tarptautiškumą paliudijo jau pirmasis pianistas – doc. Jintao Liu, paskambinęs Franzą Lisztą. Koncertas suteikė galimybę susitikti ir su pamėgtais, ir galbūt nežinotais pianistais, darskart išjausti klasikos šedevrus, pasididžiuoti savais kūrėjais, patirti šį tą naujo...

Štai doc. Čepliauskaitė šįkart paskambino mažiau (nei Chopinas) žinomą Karolį Szymanowskį, bet Fryderikas Chopinas neliko neskambėjęs – jo Ma-

zurką ir Barkarolę atliko šios VDU katedros vedėjas doc. Donaldas Račys; bent man tai buvo pirmoji pažintis su atlikėju. Štai lektorę Juliją Sadaunykaitę esu išiminusi iš vasarinių (šopenišku) Kristupo festivalio koncertų Sereikiškių sode – šįkart jaunoji pianistė atliko Claude'o Debussy kūrinį. Ir savuoju klasišku galėjome gėrėtis – doc. Justas Dvarionas paskambino keletą (senelio) Balio Dvariono pjesių, dalyvavome ir vienos jų – „Košmarų“ pavadintos – premjeroje: pasirodo, rankraštis neseniai rastas, tokių naujienų kompozitoriaus archyve gali būti ir daugiau.

Bet finalas, koncerto finalas, tapęs tikra puota! Juk pasaulio scenos gali mums pavydėti laimės girdėti Alexander (matyt, taip sutarptautintas „Aleksandras“?) Paley! Jo atlikta „Vengriškoji rapsodija“ iš tiesų ir fejerverkais žaižaravo, ir kriokliais šniokštė...

Gaila, salė buvo – ar pesimistikai, ar optimistiškai žvelgti? – pustuštė/pusplinė. Taip, mūsų nemenkas būrelis entuziastingais plojimais pasveikino Maestro, bet pora tuščių pirmųjų eilių grojančiam pasaulinėse scenose turėjo atrodyti bent šioks toks paradoksas.

Kadangi pati esu Paley'aus gerbėja ir manau, kad Lietuvai garbė, jog esame pelnę ypatingą šio muziko dėmesį, trumpai priminsiu jo kelio „stoteles“. Kišiniove, Moldovoje, taigi – tuometėje Sovietų sąjungos respublikoje, 1956 m. gimęs Alexander Paley (Lietuvoje dažnai pristatomas kaip Palėjus) jau vaikystėje reiškėsi kaip pianistas, jaunystės metais studijavo Maskvos konservatorijoje. Dalyvavo įvairiuose tarptautiniuose konkursuose, štai 1988 m. New Yorke pelnė *Grand Prix Young Artist Debut*. Gal tai ir nulėmė sprendimą 1988 m. emigruoti į JAV?

Paley koncertavo ir koncertuoja ne tik įvairiose šios šalies salėse, bet dažnai gastrolių maršrutai jį vedė ir tebeveda į Europą (t.p. Rusiją), Kiniją ir kt. Dabar Paley, sakoma, gyvena tarp JAV ir Paryžiaus. O Lietuva, regis, šio pasaulinio masto pianisto maršrutuose nėra atsitiktinė stotelė – jau daugelį metų jis nuolat koncertuoja Vilniuje su Gintaro Rinkevičiaus vadovaujama Lietuvos valstybiniu simfoniniu orkestru, pasirodo ir Paliesiaus dvare.

O štai dabar jį regime ir kaip VDU profesorių! Manau, visa Lietuva šiuo Kauno universiteto ir muzikos pasaulio garsenybės bendradarbiavimu gali didžiulis. O mes, klasikos mylėtojai, lauksime naujų progų mėgautis Paley išraiškinga pianizmo meistryste. Jau ne pustuštėse salėse.

Naujoji „Organum“ koncertų salė Savanorių prospekte.

Nuotraukos iš interneto

Jundos Vaitkės romanas „Emigrantės”

Rašytoja Junda Vaitkė

Inga Stepukonienė

2021 metų rudenį į skaitytojų rankas atkeliavo Jundos Vaitkės romanas „Emigrantės”¹, kurį išleido leidykla „Kauko laiptai”. Tai pirmasis rašytojos prozos kūrinys, gerokai nustebinęs ne tik skaitytojus, bet ir literatūros tyrinėtojus. Į lietuvių literatūros lauką autorė įžengė įspūdingu romanu, sudominusiu tiek menine koncepcija, pasaulėžvalgos būdais, tiek ir ypatingu stiliumi pajautimu.

Junda Vaitkė – jaunosios kartos autorė, gimusi Kauno rajone, Garliavoje. Baigė Juozo Lukšos gimnaziją. Turėjo siekį studijuoti žurnalistiką, tačiau viliojo ir filosofija, todėl pasirinko šios srities studijas VDU. Kaip teigia pati autorė, jos buvo labai įdomios. Patiko minčių loginės sąsajos, taip pat plati erdvė savo pasaulėžiūros kūrimui, langai į pasaulį, nes to meto katedros vedėjas Tomas Sodeika mokė mąstyti, jeigu to išvis galima išmokyti.²

Baigus universitetą, Junda Vaitkė išvyko į JAV, kur dirbo įvairiausių darbų. 2002 metais pradėjo mokslą koledže – studijavo psichologiją. 2003 metais sugrįžo į Lietuvą. Ištekėjo. Gimus pirmajai dukrai Medeina, emigravo į Airiją. Ten gimė ir antroji dukra Andeinė. Nuo 2008 m. iki šiol Junda Vaitkė dirba anglų kalbos dėstytoja.

Romanas „Emigrantės” visų pirma aktualus savo šiuolaikišku problemišku – jame atsiveria platus lietuvių ir kitų tautų, gyvenančių emigracijoje, egzistencinių patirčių, išgyvenimų, gyvenimiškų įvykių ir nutikimų spektras, kurio fone išryškėja intriguojantis moteriškasis diskursas – Ingos ir Redos likimų istorijos. Autorė vaizdžiai atkuria dalies Atgimimo laikotarpio tautiečių siekius išvykti į kraštą, kuris nuo seno lietuvių pasamoneje tapęs išsvajotos visapusiškos laisvės ir galimybių, egzistencinio rojus provaizdžiu. Romano siužete ryškūs du laikai – praeities ir dabarties klodai, išryškinantys skirtingas moterų emigracijos pasirinkimo situacijas: Redos, vaikystę ir jaunystę praleidusios sovietinės Lietuvos kaime, patyrusios visą epochos socialinės ir politinės sanklodos sudėtingumą, būties dramatiškumą, savaip paženklinusį kiekvienos giminės istoriją, nepriteklių ir

skurdokos buitės tikrovę, kuriai nuolat priešinosi dvasinį alkį jaučianti siela; ir Ingos, Atgimimo laikų studentės, trokštančios naujų egzistencinių patirčių, materialinės gerovės ir vidinės laisvės pojūčio. Romane vaizduojamoms moterims būdingas gilus supančio pasaulio jutimas ir stebėjimas: nuo vaikystės dienų Redos pasaulėžvalgai didelės svarbos turi supanti kaimo gamta, laukai ir Dubysos vėgys; šis gyvas aplinkos patyrimas leidžia skleistis reikšmingiems jos vidinės savižinos atradimams ir savojo individualaus kelio paieškoms. Nuo vaikystės dienų komplikuotą jos gyvenimo trajektoriją, sąlygotą laikotarpio socialinės tikrovės (giminės narių tremtys į Sibirą, ne laiku kūdikį pagimdžiusi sesuo, mirusi atšiauriame krašte, sunkūs tėvo ir motinos, varginamų sunkios tarybinės kasdienybės, skurdžios bedvasės aplinkos, likimai) perkerta iš sielos gelmių besiveržianti skaidri pasaulėjauta, verčianti tikėti didesnėmis savojo „aš” galimybėmis ir vedanti ten, kur pulsuoja kitokio gyvenimo horizontai – pirmiausia studijos Vilniaus universitete, o po nepasisekusių meilės ryšių – išvykimas į gyventi į sveičią šalį, kur traukia daugelis sovietinės gyvenimo sistemos nuvargintų kraštiečių. Emigracija į JAV, į Čikagą moters suvokiama kaip esminė prielaida savikompensacijai, tarsi prarastosios būties galimybių susigrąžinimas.

Tokios savikompensacijos skatinama gyvenimą JAV pasirenka ir buvusi studentė Inga, traukianti ten su daugybe jaunų žmonių – nuvargintų tėvų ir senelių skurdžios būties, materialinių nepriteklių, dvasinės laisvės stygiaus, trokštančių išsinerinti iš posovietinei visuomenei būdingų mąstymo ir elgsenos sindromų (*Čikaga beveik mūsų visų galutinis tikslas, p. 13; visada norisi apžiūrėti tą vėjų miestą, p. 19; Nesu tikra, kad tai, ką matau, man patinka, nors nieko panašaus nesu regėjusi. Niekada. Visai kitas pasaulis. Pastatai tokie aukšti, taip suspausti šalia vienas kito, kad pasijunti patekęs į betoninį labirintą. Kas be ko, susirandame Sears dangoraižį, kuris kažkada buvo pats aukščiausias šalyje. Pakilome į viršų ir gėrėjomės atsiveriančiu vaizdu... Mičigano ežeras apšviestas daugybės žiburių. Knibždėlynas! Tokioje apsuptyje beveik neįmanoma nepasijusti skruzdėliuku, mažiuku šios žemės keliautoju, kuris svarbus pats sau, bet kažin ar dar kam nors... Vakarinis turas Čikagos upe. Su Sinatra ir vyno taure. Muzika ir vinas, besisukančios poros, kurias stebėjome, tarsi nuplovė visus likusius įspūdžius. Sėdėjome lyg dvi tikros madame ir juokėmės; p. 20). Į Vakarų pasaulį mergina atvyksta suvokdama, kad ši postmoderni visuomenė turi daug jai būdingų problemų ir kad šis gyvenimas taip pat paženklintas įvairių būties grimasų, tačiau apsisprendimą nulemia tikėjimas didesnės laisvės galimybėmis. JAV visuomeninis būvis nelegaliai emigrantui atsiveria aštria savo puse: herojei vis naujas bendražmogiškų santykių patirtis atneša daugybiniai susitikimai su kitomis emigrantėmis, nelegaliai dirbančiomis slaugėmis, auklėmis, namų prižiūrėtojomis, nuolat lydimomis baimės įkliūti, slepiančioms savo tikrąją tapatybę bei neteisėtoms elgesio praktikomis. Tokia naujojo gyvenimo perspektyva tenka ir Ingai. Romane vaizdžiai atsispindi šios emigrantų kartos identitetas, kurio charakteringai bruožai – laikinumo būsenos, bandymas įsigyventi svetimybėje jaučiant gilius su tėvyne siejančius saitų, iš to kylantis integralaus „aš” skilimas.*

Moteriškasis romano diskursas papildomas įvairių prasmų: svaiginančios egzistencinės laimės bei būties išsipildymo siekio ir gniuždančių nusivylimų, trapių laimės akimirkų ir praradimų skausmo, draugystės jausmų ir išdavystės išgyvenimų. Skirtingų kartų ir patirčių, skirtingų šalių emigrantės siejamos to paties siekio – atrasti ir įtvirtinti savąjį „aš”, patirti visuminį išsipildymo pojūtį, ir to siekia visomis išgalėmis. Romane atsiveria daugybė moterų gyvenimo situacijų, liudijančių dideles jų pastangas rasti savąjį būties pagrindą. Jos sunkiai

vargsta, slaugydamos sergančiuosius Alzheimeriu senokus, kuopia jų namus, maitina, ir įveikia daugybę nenumatytų netikėtumų su tais, kurie neturi atminties, praleidžia ištisas paras sergėdamos ir būdamos; ir visa tai – tikint, kad sukaupta materialinė suma padės pasiekti kitokio ateities gyvenimo perspektyvą. Romano siužetinė linija skleidžiasi iš praeities laiko perspektyvos – kaitaliojamo dviejų moterų retrospektyvaus žvilgsnio atgal, jų dvasinių išpažinčių, kurios, keisdamos vieną kitą, veiksma stumia pirmyn. Prieš skaitytojo akis veriasi platus moterų emigrantų gyvenamųjų vietų, darbo santykių, tarpusavio ryšių, pažinčių su kitų tautų atstovais, sėkmių ir nesėkmių kaleidoskopas. Jame itin erdvia vietą užima JAV didmiesčių, ypač Čikagos, kasdienybės vaizdai, leidžiantys pajusti gyvą ir daugiatojišką, įvairiapusį amerikietiškojo gyvenimo ritmą. Šia prasme romanas – aprėpiantis stebėtinais daug vaizduojamos tikrovės klodų ir koegzistuojančių kasdienės būties plokštumų.

Netikėtai dviejų moterų – Redos ir Ingos – likimų gijos susikerta: Inga tampa Redos slaugytoja. Tai

Junda Vaitkė. *Emigrantės*. Romanas. – Kaunas, Kauko laiptai, 2021

pį vaizdų romane vakarietiškojo socialinio ir psichologinio gyvenimo podirvį išterpia įspūdingai plėtojama XXI amžiaus populiariajai epikai ypač būdinga detektyvinė intriga: Reda patiria sukrečiančią traumą, nes ištekėjusi už amerikiečio Kolino, tampa autoavarijos auka ir priversta sėdėti invalido vežimėlyje. Turtingas vyras kviečia į pagalbą nuolatine prižiūrėtoja, galinčią patenkinti jos poreikius, nes pats akivaizdžiai vengia šios veiklos, kaip ir Redos jau suaugę vaikai. Pagrindine įtampos linija tampa besiklostantis meilės trikampis: Kolinas ima siekti Ingos meilės, o Reda stengiasi išsaugoti savo moteriškąjį orumą ir žmonos bei motinos savigarbą ir nebūti žeminama; sudėtingoje situacijoje atsiduria Inga – egzistenciniame tarp. Populiariajam XXI amžiaus Vakarų romanui būdinga detektyvinė ir meilės trikampio schema šiuo atveju – itin paveiki, plėtojama palaipsniui, pasiekia netikėtą kulminaciją, subtiliai pagrindžiančią vyriškojo ir moteriškojo pasaulių takoskyrą: Kolinas, nenorintis gyventi su neįgalia žmona ir besistengiantis su medikų pagalba pripažinti ją neveiksniai bei tapti pagrindiniu bendro turto paveldėtoju, staiga pripažįstamas tikruoju avarijos kaltininku.

Nukelta į 8 psl.

1. Junda Vaitkė. *Emigrantės*. Kaunas, Kauko laiptai, 2021.
2. Asmeninis autorės pokalbis su rašytoja 2021-09-15.

Kaune – paminklas pirmajam lietuviškam filmui, pradingusiam Amerikoje

Algis Vaškevičius

Dar šiemet iki metų pabaigos Kaune, Laisvės alėjoje, prie baigiamo rekonstruoti „Romuvos“ kino teatro atsiras marijampoliečio skulptoriaus Kęstučio Balčiūno sukurta skulptūra, skirta pirmajam lietuviškam filmui. Tai bus jau trečias šio skulptoriaus darbas Laikinojoje sostinėje, o jo darbai taip pat puošia Vilnių, Marijampolėje, centrinėje J. Basanavičiaus aikštėje yra jo sukurtas paminklas „Tautai ir kalbai“. K. Balčiūno sukurta skulptūra, pavadinta „Pirmas filmas“, neseniai buvo išlieta Lenkijoje ir vėl sugrįžo į Lietuvą.

K. Balčiūnas taip įamžino pirmąjį lietuvišką filmą

Apie konkursą sukurti skulptūrą, kuri įamžintų pirmąjį lietuvišką filmą „Onytė ir Jonelis“, pastatytą lygiai prieš 90 metų, sužinojau šiemet vasario mėnesį. Šis konkursas yra sudėtinė projekto „Kauno akcentai“, kuris vyksta nuo 2017 metų dalis, kurio metu miesto viešosios erdvės puošiamos skulptūromis, dizaino objektais, šviesos instaliacijomis ar gatvės tapybos darbais“, – pasakojo skulptorius.

Naujasis konkursas tęsėsi keturis mėnesius ir jam buvo pateikta 11 meninių idėjų. Visi šeši ekspertai marijampoliečio darbą „Pirmas filmas“ pripažino geriausiu, jis pelnė ir pačių kauniečių simpatijas. Naujoji skulptūra vaizduoja Kaune filmuoto ir 1931 m. pasirodžiusio pirmojo ilgametražio filmo kūrimo procesą.

„Ilgai galvojau, kaip perteikti šią temą. Idėja gimė žvelgiant per mano dirbtuvių Marijampolės savivaldybėje, Kūlokų kaime langą – kai čia atvažiuoja kranas ir man atveža akmenis, prie tvoros susirenka smalsūs berniūkščiai ir bando išžvelgti, kas gi ten vyksta. Taip ir išsivaizdavau, kad į Kauną atvažiuavus filmuoti tą pirmąjį lietuvišką filmą išdykaujantys 12–13 metų vaikai smalsiai bando pažvelgti pro kino kameros objektyvą. Taip tarsi simbolizuoja ir lietuviško kino „vaikystė“, – pasakojo K. Balčiūnas.

Iš pradžių planuota skulptūrą sukurti ant postamento, bet šios idėjos nutarta atsisakyti, kad kiekvienas galėtų ją patogiau apžiūrėti iš visų pusių. Skulptūra bus natūralaus dydžio, o tie du neišvardinti berniukai yra susidomėję jiems nematytu dalyku – kino kamera „Ernemann“, tokia, kokia galimai ir buvo nufilmuotas „Onytė ir Jonelis“.

Skulptorius sako išsivaizdavęs, kaip galėjo vykti „Onytės ir Jonelio“ filmavimas provincijoje, o jei filmas būtų išlikęs, galbūt meninis sprendimas būtų buvęs visai kitoks. Patys istoriniai faktai apie filmo autorius bus užrašyti skulptūros papėdėje.

Įdomu tai, kad 2018 metais K. Balčiūnas yra sukūręs skulptūrą „Nežiopsok!“ Laisvės alėjos pabaigoje, vaizduojančią su šuneliu žaidžiantį jaunąjį dviratinką. Akylesni praeiviai tikrai pastebės „Pirmo filmo“ veikėjų – dviejų smalsių ber-

Skulptorių įkvėpė smalsūs kaimo vaikai

niūkščių panašumų su tuo dviratinku, jų neneigia ir pats skulptorius. Kitas jo darbas – prie Kauno centrinio pašto pastatyta pirmojo Kauno burmistro Jono Vileišio skulptūra.

Tarpukariu būtent kinas buvo viena iš pačių mėgstamiausių kauniečių laisvalaikio praleidimo vietų. 1931 metų spalio 8 d. kino teatre „Forum“, kuris iki mūsų dienų neišliko, bet yra visai netoli nuo „Romuvos“ įvyko nespalvotos nebyliosios komedijos „Onytė ir Jonelis“ (arba „Nelįsk kur nereikia“) premjera.

Šis filmas iki mūsų dienų taip pat neišliko – manoma, kad jo kopija prazuvo Jungtinėse Amerikos Valstijose, kai filmas ten buvo rodomas vietos lietuviams. Jo kūrėjai nėra kino profesionalai. Po keleto nesėkmingų bandymų nufilmuoti pirmąjį lietuvišką juostą, „Onytė ir Jonelis“ sukūrė kino studijos „Akis“ įkūrėjai – operatorius, buvęs žvalgas Feognijus Dunajevs ir režisierius, notaras Jurgis Linartas. Filmą sukurtas be valstybės pagalbos, jis buvo labai populiarus tuo metu.

Apie ką pasakoja šis neišlikęs filmas, geriausiai galima sužinoti to meto spaudoje. Joje pasakojama, kad pagrindinė pirmojo lietuviško filmo idėja yra ta, jog nereikia bėgti gyventi iš kaimo į miestą. Vieni šaltiniai teigė, esą kino komedija trukusi 73, kiti – kad 65 minutes. Filmą buvo kuriamas ilgiau kaip metus, kainavo per 20 tūkstančių litų. Įvykį pastebėjo ir neblogai nušvietė sostinės spauda. Daugelyje publikacijų džiaugtasi pirma lietuviška „filma“, jos reikšmė.

Didžiausia aktorių bėda, pasak vertintojų, – be reikšmės, vienoda veido išraiška, pasigesta tipingų bruožų. Daug kam labai nepatiko aktorių grimas, kuris buvo per daug krintantis į akis. Filmo operatoriui priekaištauta dėl planų įvairovės, stambių planų trūkumo, nors iš esmės F. Dunajevs darbas įvertintas pozityviai, esą kaimo gyvenimas, gamtos peizažai ir miestas nufilmuoti labai vykusiai. Valsčių laikraščiuose apie juostą pasirodė tik kuklių žinučių.

Kauno filmų biuro vadovas Aurelijus Silkinis teigia, kad jam nepavyko aptikti kito tokio objekto kur nors kitur Europoje – kol kas jokia šalis nėra įamžinusi pirmojo savo filmo. Kažkas panašaus yra tik Hollywoode, kur pagerbtas pirmasis būtent tame rajone sukurtas filmas.

Skulptorius K. Balčiūnas neseniai baigė kurti ir dar vieną išpūdingą skulptūrą – jam pagaliau pavyko realizuoti savo dar 1986 metais Sankt Peterburgo miesto I. Repino dailės akademijoje sukurtą diplominį darbą, vaizduojantį žinomą vokiečių kilmės mokslininką, elektrolizės ir fotochemikos dėsnų atradėją Theodor Grotthuß.

Ši skulptūra bus atidengta ateinančių metų kovo mėnesį gimtajame skulptoriaus mieste Žeimelyje Pakruojo rajone. Būtent tada sukaks 200 metų nuo šio mokslininko, gyvenusio Gedučių dvare šalia Žeime-lio tragiškos mirties.

Šioje vietoje iškilis naujoji K. Balčiūno skulptūra „Pirmas filmas“.

Ričardo Pasiliausko nuotrauka

Atradimai negrožinės literatūros padangėje

Ieva Marija Mendeikaitė

Per pastarąjį pusmetį Lietuvoje buvo išleista gausybė įdomios negrožinės literatūros – ir verstinės, ir mūsų pačių autorių, todėl tikrai verta bent keletą jų aptarti, kadangi jos tikrai sudomins įvairių literatūrinių skonių skaitytojus, o gal net ir bus atrasti nauji literatūriniai žanrai, kuriais susidomėsite. Šio pusmečio sąrašė tikrai daug temų – nuo žymių asmenybių biografijų, apmąstymų apie miestus ir jų kismą iki filosofinių išvalgų, žvilgsnio į slėpiną gamtos pasaulį ar mūsų psichologijos gelmes. Geriausia prieiga prie šių temų – pati negrožinė literatūra.

Viena didžiausių šio pusmečio negrožinės literatūros naujienų Lietuvoje – Rasos Drazdauskienės išversta klasiko Vladimiro Nabokovo knyga „Kalbėk, atmintie“. Ši knyga, be abejo, patiks visiems, kam iki šiol patiko V. Nabokovo kūryba, tačiau tikrai turėtų palikti įspūdį ir tiems, kurie su rašytojo kūriniais iki šiol dar nėra gerai susipažinę. „Kalbėk, at-

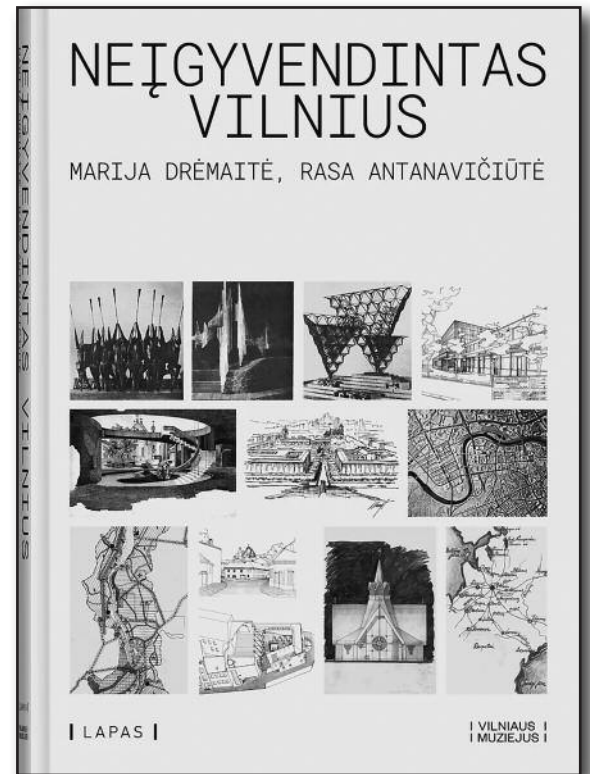
choterapeutus. Knygą verta atsiversti visiems, mėgstantiems gerą literatūrą ir tiems, kurie mėgsta analizuoti žymių personažų, šiuo atveju – rašytojų biografijas.

Kita ne mažiau įspūdinga ir unikali istorija, išleista per pastaruosius pusę metų – Marijos Drėmaitės ir Rasos Antanavičiūtės knyga „Neįgyvendinamas Vilnius“. Ji ypatingai turėtų patikti visiems, kurie domisi Vilniaus istorija, architektūra. Miesto struktūra, jo elementai ir miesto gyventojų gyvenimo būdas visuomet buvo pagrindinis elementas, kurį turėjo apsvaistinti visi miestą kuriantys architektai, politikai ir istorikai. Šioje knygoje pristatomi daugiau kaip šimtas Vilniaus miesto projektų, kurie leidžia susipažinti su įvairiausiais planuotais miesto kūrimo planais – nuo grandiozinių projektų su planu visiškai pakeisti miesto kraštovaizdį iki tikrai absurdiškų pasiūlymų.

Tai pasakojimas apie galimas miesto vystymosi kryptis ir apie jį kuriančių fantazijas bei norus. Šiuose noruose gausu ir bandymų miestiečiams primesti tam tikrą ideologinę kryptį, politiškai įamžinti tam tikras miesto vietas. Vis dėlto daugelį projek-

to kūrėjų vienijo tikėjimas, kad jie kuria patogesnį, geresnį miestą, žinoma, buvo ir tokių, kuriuos į priekį vedė visai kiti interesai. Kaip rašo Marija Drėmaitė, architektai modernistai dar nuo XIX a. siekė pagydyti, „jų žodžiais tariant, atgyvenusi bei nesveiką miestą ir sutvarkyti įsivaizduojamą chaosą“, jie tikėjo, kad didelės miesto pertvarkos gali išspręsti visas visuomenės problemas. Turint galvoje, kad Vilniaus statusas per visą XX amžių vis kisdavo, valdžios vis keisdavosi, tad ir planai buvo keičiami, skirdavosi ir Vilniaus vizija – knygoje aprašoma miesto vizijų raida nuo „apskritojų Vilniaus“ iki daugelio dar prisimenamų dipolio Vilnius-Kaunas planų.

Knygoje aprašomi konkretūs projektai, kurie turėjo atsirasti Vilniuje – tai ir galingi Sovietų rūmai Lukiškių aikštėje, taip ir nepastatytos bažnyčios ar mečetės, Vilniaus marios Turniškėse, Valakampiuose ar Pūčkoriuose, ką jau kalbėti apie taip ir neatsiradusius paminklus. Darbininkų kvartalai, eisimo pertvarkymai, prekybos centrai, kultūros įstaigos ar privatūs namai – ko jau ko, bet vizijų Vilniaus miestui netrūko, o knygoje pateikiama gausybė schemų, nuotraukų, brėžinių padeda įsivaizduoti, kaip Vilnius galėjo pasikeisti. Ši knyga tikrai bus įdomi tiems, kurie domisi ne tik Vilniaus miestu ar architektūra, bet ir norintiems pagilinti savo žinias meno ir architektūros srityje. O norintiems dar geriau susipažinti su Lietuvos architektūra ir menu, verta atsiversti dar vieną R. Antanavičiūtės knygą „Menas ir politika Vilniaus viešosiose erdvėse“, kurioje autorė nagrinėja, kaip pirmoje XX a. pusėje Vilniuje vyko viešųjų erdvių ženklini-

Marija Drėmaitė, Rasa Antanavičiūtė. *Neįgyvendintas Vilnius*. – Vilnius, Lapas, 2021

mo procesas ir kaip jame atsispindėjo politinių valdžių kaita bei kiek miesto vizijų buvo planuota, bet nebuvo įgyvendinta.

Trečioji knyga, kurią tikrai verta apžvelgti – Julian Baggini „Kaip mąsto pasaulis“, kurią neseniai į lietuvių kalbą išvertė Leonas Judelevičius. Knyga turėtų atkreipti dėmesį visų, kuriems patinka filosofija ir tiems, kurie tikisi vienoje knygoje atrasti esminius filosofijos raidos bruožus. Tai knyga, kuri yra lyginama su gerai visiems pažįstama Yuvalio Noah Harari knyga „Sapiens“. Vis dėlto J. Baggini yra šiek tiek kuklesnis. Autorius teigia, kad perskaite jo knygą žmonės tikrai neris visų atsakymų į esminius filosofinės raidos klausimus, tačiau užtikrina, kad perskaite ją žmonės sužinos apie tai, ką reikėtų suvokti, o tai, savo ruožtu, padės jiems išsąmoninti tai, ką reikia suprasti.

J. Baggini knyga taip pat turi panašumų su kitu kūriniu – Jostein Gaarder „Sofijos pasaulis“. Sofijos pasaulis patrauklia forma papasakojo pasaulio filosofijos istoriją – sujungiant mokslą su grožine literatūra. Britų filosofo ir žurnalisto J. Baggini tikslas taip pat panašus, bet metodas, žinoma, kitas – tai koncentruota pagrindinių idėjų, filosofijos kryptų, tradicijų, mąstymo būdų apžvalga, bandymas tyrinėti tuos pamatus, kurie lemia, kokiais būdais renkasi mąstyti pasaulis. Anot autoriaus, filosofija tampa svarbi ne vien tik bandant suprasti tautas, bet ir jų istorijas. Žengdami idėjų raidos keliais galime pamėginti suvokti ir tai, kokios tradicijos susiklostė aptariamose valstybėse, taip pat suprasti jose vyrujančias etikos normas, tarpusavio bendruomeniškumą.

Nukelta į 8 psl.

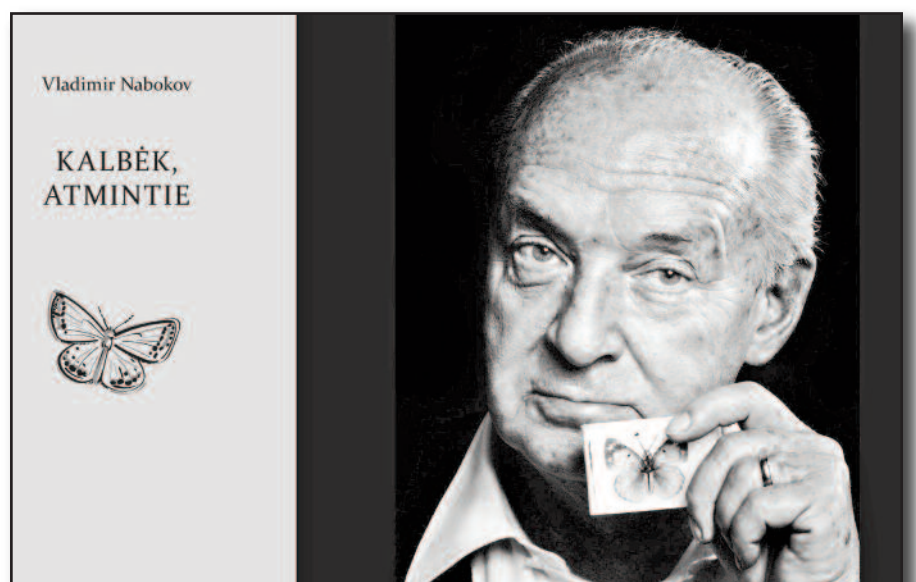

Julian Baggini. *Kaip mąsto pasaulis*. – Vilnius, Tyto alba, 2021

mintie“ – netipinių pasakojimų rinkinys, autoriaus apmąstymai apie pirmąją jo gyvenimo pusę vis klausiant savęs, kas yra atmintis, kaip mes prisimename savo praeitį, kaip „atmintyje sugriūva namai“.

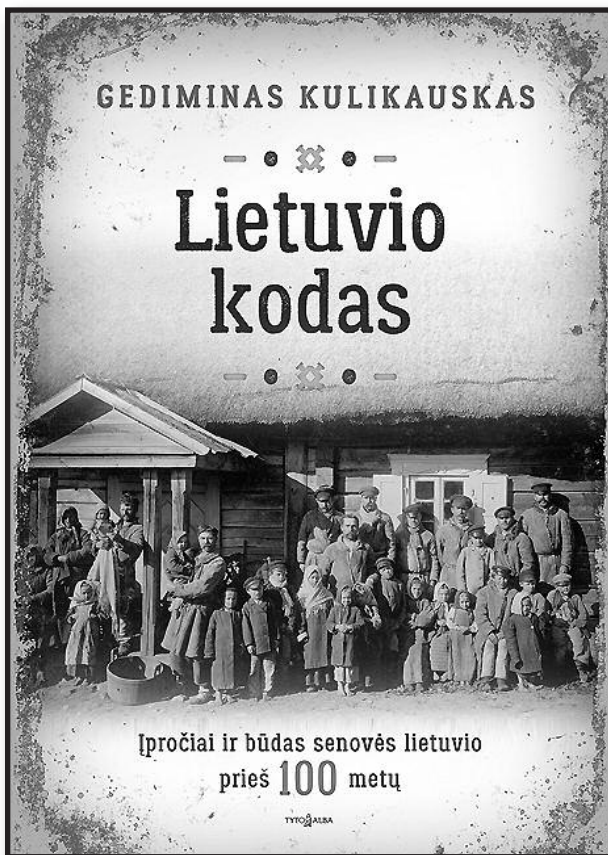
Autorius keliauja per savo gyvenimą nuo priešrevoliucinės Rusijos, augimo inteligentų šeimoje, gana kosmopolitiškoje šeimoje – jo šeima nemažai keliaudavo, o ir pats V. Nabokovas anglų kalbą iš pradžių mokėjo geriau nei rusų. Revoliucija Rusijoje ir bėgimas į užsienį, netekus savo turtų, bandymas pradėti naują gyvenimą emigracijoje, šeimos sukūrimas. Tai ir autoriaus giminės istorija, ir paveikslai tų, kurie jį supo nuo pat vaikystės. Šie pasakojimai knygoje susijungia į vientisą lydinį, kuris tampa daugiau nei vieno žmogaus ar jo šeimos istorija, tai ir apmąstymai apie kūrybą, ir apie tai, kaip formuojasi asmenybė.

V. Nabokovas tiesiog fenomenaliai pastabus detalėms, atkeliaujančioms net ir iš pačios tolimiausios vaikystės prisiminimų, o kai kurios detalės yra tokios taiklios, kad tiesiog puikiai nusako mūsų santykio su mūsų aplinka kismą. Knygoje matomas autoriaus ankstyvas susižavėjimas knygomis, netikėtai atsiradęs pomėgis stebėti drugelius. Knygoje gausu ir atsiminimų apie pirmąsias meiles, nostalgiskų vaizdinių iš klajonių po miškus su savo drauge ir ne tokį artimą Sankt Peterburgą. Knygą visą laiką lydi aky-la savistaba ir nors čia autorius gali pasirodyti labai pedantiškas, jis leidžiasi nunešamas savo minčių tėkmės. Ši knyga – žvalgymasis per petį į prarastą tėvynę ir apmąstymai apie tai, kas yra buvimas emigrantu. Humoro šiuose prisiminimuose taip pat netrūksta, kartais jis gali pasirodyti netgi kiek kandus, nukreiptas į tam tikrus rašytojus ar net garsius psi-

Vladimir Nabokov. *Kalbėk, atmintie*. – Vilnius, Jotema, 2021

Panardymas šimto metų senumo gelmėse

Gediminas Kulikauskas. *Lietuvio kodas – Įpročiai ir būdas senovės lietuvių prieš šimtą metų.* – Tyto alba, Vilnius, 2019.

Romualdas Kriaučiūnas

Gediminas Kulikauskas – knygos „Apelsinų kontrabanda“, skirtos įvairiems pasakojimams apie smetoninę Lietuvą, autorius. „Lietuvio kodas“ parašyta panašiu stiliumi, aptaria lietuvių padėtį prieš šimtą metų. Galima sakyti, kad viena knyga papildo kitą.

Galiniame knygos viršelyje rašoma, kad knyga – apie carinės ir smetoninės Lietuvos visuomenės bruožus ir netikėtą jų raišką šių dienų Lietuvos gyvenime. Skaitome, ką amžių sandūroje gyvenusiam lietuviui reiškė žemė, miškas, degtinė ir emigracija. Kas lietuviams labiausiai rūpėjo, kuo jie džiaugėsi, ko gėdijosi, kaip to meto Lietuvoje žiūrėta į verslą ir amatus, kas valgyta, kada ir kiek prausta. Aprašyta, kaip Lietuvoje atsirado lauko tualetai, kiek kontrabandos buvo knygnešystėje, kaip lietuvinata kalba ir kokios aistros virė dėl būtinybės griauti ar palikti carinius paminklus. „Knygoje – daugybė faktų ir fotografijų, istorinių akimirku ir asmeninių istorijų, panardinančių skaitytoją į šimto metų senumo gelmę, kurioje jis tikrai ras ir tai, ko visai nesitikėjo“. Pabaigoje dar pridėta, kad veidrodis negailestingas, bet tikras.

Knyga sudaryta iš dešimties skyrių, o juose mirgėte mirga tuzinai įvairių skyrelių. Kiek netikėtai daugiausia puslapių (75) skirta skyriui „Dideliems ir mažiems reikalams“. Po to eina 72 puslapiai, skirti valgiams ir miščiui. Nepaisant trumpiausio skyriaus apie Kauno soborą, trumpiausi išlieka skyriai, skirti degtinei (25 psl.) ir lietuvių kalbos tvarkymui (26 psl.).

Noriu pasidalinti įdomesniais faktais bei įžvalgomis, pristatytomis knygoje. Pirmame skyriuje sakoma, kad vos kas antram miestelėnui žutbūt reikalinga užmiesčio sodyba, kurioje savaitgalius leistų laimingai suplukę, šienaudami suvešėjusią žolę ar grėbdami lapus. „Žemaičiams ypač būdingi visiems žinomi lietuvių tautos buožai... niūrumas uždarumas, įtarumas;

išorinis pamaldumas ir pomėgis bylinėtis – irgi jų skiriamoji ypatybė“. Taip mūsų prosnelius apibūdino rusų kraštotyrininkas Konstantinas Gukovskis. Lietuviai kiekvienas gyveno kas sau. Žydai, maskoliai, lenkai yra daugiau už mus susispietę į draugijas ir bendrijas. „O lietuviai, kaip žirniai maiše, vienas prie kito gyvena, bet kiekvienas kas sau. Taip negalime toliau, nes visuomet būsime nuo kitų atsilikę – 1910 m. karčiai rašyta „Lietuvos ūkininke“ (20 psl.).

Visas skyrius skirtas aiškinimui, kad amato priešai tapo emigracijos bičiuliais. Čia bandoma paaiškinti, iš kur kyla bausis vangumas patiemis mėginti imtis jei ne verslo, tai bent amato. Tokie užsiėmimai laikyti ne žmo-

gaus, žemės ir miško vaiko, o žydo reikalui. Iškilus ekonominei krizei plito mintis, kad verčiau emigruoti, nei mokytis amato. Apie 1870-uosius kasmet iš Lietuvos išvykdavo po kelis tūkstančius lietuvių, tačiau 1908–1912 m. emigrantų srautas padidėjo iki 16 500 kasmet. Per 1900–1906 m. į JAV pasitraukė apie 76 000 lietuvių, iš kurių tegrįžo retas. Vien 1913 m. iš Lietuvos emigravo 24 647 žmonės – tai buvo bausis smūgis kraštui. Iki 1914 m. kraštą paliko apie 400 000 lietuvių, daugiausia jauni darbingo amžiaus vyrai. Žydai buvo Lietuvos prekybinio gyvenimo viešpačiai, o lietuviai kaip velnias kryžiaus vengė prekybos ir amatų. Knygoje įdomiai pristatyti lietuvių ir žydų santykiai. Lietuviai ūkininkavo, o žydai prekiaavo ar kitaip patarnavo. Taip tęsėsi daug metų ir gana harmoningai.

Daug puslapių užima keistieji lietuvių valgiai. Apie maistą mažai žinau, bet beskaitant, ką lietuviai tada valgė, aprašymas apetito nesukėlė. Apetito nesukėlė nei kitas skyrius apie „didelius ir mažus reikalus“. Tualetų kaip ir nebuvo. Po švenčių senuose Lietuvos miesteliuose laukta kiaulių ir lietaus – jie apvalydavo paliktas žmonių išmatų krūveles. Smarvė, ligos ir kitos negalios šalyje klestėjo. Vietoje tualetinio popieriaus naudotos pakulos ir šiaudai. Knygos autorius pastebi, kad XIX a. pabaigoje pradėtos statyti pirmosios išvietės. Nuo Vakarų Europos lietuviai valstiečiai buvo atsilikę apie porą šimtų metų. Lauko išvietės į lietuvišką kaimą atnešė Pirmasis pasaulinis karas. Viešųjų tualetų tankį Kaune gerai parodo 1939 m. žinutė spaudoje, kad 30 000 Šančių rajono gyventojų teturėjo vieną viešą išvietę.

Įdomus skyrius apie kalbos tvarkytuos prieš smetonos. Rašoma, kad tarpukario lietuviai buvo rimtai užsiėmę išravėti kalbos piktžoles: barbarizmus, skolinius ir svetimybės. Šešerius metus dirbusi Rašybos reformos komisija išstudijavo 400 metų lietuvių rašybos istoriją ir 1935 m. parengė gana radikalų reformos projektą. Tuo siekta sulieti į vieną abi – jablonskinę

ir būginę – rašybas, įvesti naujas raišes. Dar 1919 m. kilo ir pavardžių atlietuvinimo banga. „Daugybės lietuvių pavardės per ilgus tautinės spaudos metus išties buvo visai iškraipytos – surusintos ar sulenkintos“ (psl. 335). Laikraštis „Aidas“ (1939.03.02.) pateikia įdomios statistinės informacijos apie populiariausių lietuviškų pavardžių dešimtuką. Pirmajame dešimtuke buvo Butkus, Balčiūnas, Šimkus, Urbonas, Rimkus, Žemaitis, Adomaitis, Petraitis, Bagdonas ir Kairys. Tarp pavardžių su slaviškais galūnėmis populiariausios buvo Petrauskas, Kazlauskas, Jankauskas, Stankevičius, Žukauskas, Paulauskas ir Vasiliauskas.

1904 m. Lietuvoje baigėsi mūsų prosnelių kova su carine Rusija dėl teisės skaityti ir rašyti lietuviškai. „Baigėsi ir 40 metų trukusi knygnešystė pavadinama ‘šventąja kontrabanda’ – galbūt vienintelė tokia pasaulyje“ (psl. 343). Šiame skyriuje sutelkta labai daug vertingos informacijos apie šį sudėtingą laikotarpį. Knygos autorius skatina nepamiršti, kad „šventoji kontrabanda“, nors ir su stipriu idėjiniu pa-

matu, vis dėlto buvo tiesiog verslas.

„Kortos ir degtinė buvo svarbus pajamų šaltinis“, – 1931 m. žiemą rašė „Lietuvos aidas“. (Pagal svarbą buvo trečioje vietoje). Žodis „valstybinė“ puikiai žinotas dar tarpukario Lietuvoje, kur degtinės monopolis buvo svarbus biudžeto ramstis. Tarpukario lietuvis išgerdavo apie 7.51 litrų alkoholio. 2017 m. vienam tautiečiui teko 12 litrų alkoholio. Į pastangas alkoholio kontroliuoti tarpukario blaivininkai žvelgė ironizuodami: aiškiai matyti, jog „kova su samagonu yra vedama ne už krašto blaivinimą, o už didesnes valstybės pajamas, iš degtinės monopolio. Ir matyt jie buvo teisūs“ (psl. 398).

Knyga išleista 3 000 egzempliorių tiražu. Jei tektų leisti antrą laidą ir būtų reikalus sumažinti išlaidas, siūlyčiau drąsiai apkarpyti penktąjį knygos skyrių, kur smulkmeniškai aprašyti laikai prieš išviečių ir tualetų gaidynę. Dabar tas skyrius užima 75 puslapius. Užtektų trečdaliu ir taip būtų gana tos smarvės, mūsų spiečių, ligų, gyvenimo kartu su gyvuliais ir jų išmatomis.

Literatūriniai atradimai

Atkelta iš 7 psl.

Autorius savo knygoje atliekamam tyrimui pritaiko ne visai tradicinę struktūrą – skyrius skirsto ne pagal valstybes, teritorijas, o aptardamas mąstymo kryptis, tarkime, pasaulietiškas protas, tradicijų svarba, kaip skirtingai suvokiamas laikas ar vieta, santykiai su gamta, kas yra harmonija ar dora bei tai, kodėl kai kuriose valstybėse išsivystė didesnis poreikis priklausyti bendruomenei, o kitose – individualumas, kodėl vienur religija tvirtai įaugusi į visuomenės kūną, o kitur yra laikomasi labai pragmatiško požiūrio į gyvenimą. Tiesa, tokia struktūra gali būti ir šiek tiek blaškanti. Kai kuriems gali pasirodyti, kad J. Baggini greitai peršoka nuo vienos temos – religijos, mokymo, filosofijos – prie visai kitos. Vis dėlto toks metodas skaitytojui gali padėti sukurti platesnę perspektyvą, sukon-

ruoti bendrą suvokimą, kaip suprasti pasaulį kaip vienetą, kartu pateikiant požiūrį į tai, kad galbūt nėra vieno teisingo mąstymo būdo.

Žinoma, kaip ir minėtoji Y. N. Harrari knyga, taip pat ir ši susiduria su panašia problema – kai tiek daug temų, kartais vienoje ar kitoje vietoje galima nuslysti paviršiumi. Nors šioje knygoje taip pat galima išvysti vienokių ar kitokių paviršutiniškų apibendrinimų ar kai kurių filosofijos kryptių, net žemynų neaptarimo, vis dėlto J. Baggini knyga – tikrai solidus įvadas tiems, kurie nori pradėti nagrinėti įvairias mąstymo kryptis.

Be šių verstinių ir Lietuvos rašytojų išleistų knygų per pusmetį išėjo ir daugybė kitų, vertų dėmesio literatūros kūrinių. Jų tikrai yra labai daug, reikia tik pasidomėti ir tikėtina, kad netrukus atrasite savo naują mėgstamą rašytoją, o gal net ir interesų kryptį.

J. Vaitkės romanas „Emigrantės“

Atkelta iš 5 psl.

Netikėčiausia tai, kad šią tiesą padeda atskleisti Inga, atstūmusi jo siūlomą meilę. Dvi moterys – Reda ir Inga – susiejamos slaptos moteriškos pasaulio nuojautos, išgyvenimo, esminių tiesų atverties, kuri joms leidžia pasijusti kaip vieno, bendro pasaulio dalyvėmis. Taip išsipildo jų moteriškoji būtis misija žemėje. Romano finalas – abi grįžta į Lietuvą.

Romanas „Emigrantės“ šiuolaikinės lietuvių romanistikos kontekste išsiskiria dinamišku siužetu, itin spalvingomis personažų charakteristikomis. Vienas iš svarbiausių šio epinio kūrinio ypatumų – itin sodri ir vaizdinga kalba, įvairūs jos klodai – nuo žargono, slengo iki tarmybių, kuriant tiek spalvingus miesto vaizdus – Čikagos kvartalų ar Vilniaus gyvensenos atspindžius, tiek ryškius tapybiškus kaimo gamtos potėpius, tiek personažų charakteristikas. Visi šie klodai leidžia pajusti lietuvių kalbos turtingumą. Autorė pasižymi ypatingu lietuvių kalbos žodyno žinojimu ir jutimu, ir aki-vaizdu, kad tokio kalbos požiūriu turtingo romano lietuvių literatūroje jau seniai nebuvo. Galima drąsiai teigti, jog šis kūrinys – tikra lietuvių kalbos grožio manifestacija šiuolaikiniame pasaulyje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad rašytoja Junda Vaitkė į lietuvių literatūrą atėjo jau kaip stipriai susiformavusi rašytoja, gerai jaučianti ir romano struktūros, ir personažų kūrimo technikos dėsnį, ir turtingą lietuvių kalbos pasaulį. Romanas „Emigrantės“ neabejotinai išsiveržia ne tik į šiuolaikinio lietuvių, bet ir į kur kas platesnio – baltų romano aukštumą.